

Per plauką nuo mirties. Žydų gelbėtojas Kleopas Paulavičius

Muziejininkė Greta Ščeliokaitė

1941–1944 m. Kauno IX forte galvas paguldė apie 50 tūkst. nekaltų žmonių, iš kurių apie 30 tūkst. žydų. Holokaustas Lietuvoje dar toli gražu nėra išsemta tema – įvairūs tyrimai pamažu kuria to laikmečio vaizdinį. Tyrėjai vis daugiau dėmesio kreipia į nukentėjusiųjų aplinką, pavienių žmonių biografijas, sėkmingai pasibaigusias išsigelbėjimo istorijas. Prisimenami asmenys, nepabūgę pavojų ir padėję žydams. Viena iš Kauno IX forto muziejaus ekspozicijų kaip tik ir pasakoja apie žmones, kurie neliko abejingi savo draugų, kaimynų ar net nepažįstamų žmonių tragiškam likimui. Asmenys, kurie nebūdami žydais juos gelbėjo, Jad Vašem (Yad Vashem) pripažįsta Pasaulio tautų teisuoliais.

Už ekspozicijos, skirtos Pasaulio tautų teisuoliams, liko daugybė nepapasakotų istorijų. Viena jų mums pavyko sužinoti, kai Kauno IX forto muziejuje apsilankęs Kleopo Paulavičiaus anūkas paskatino savo mamą Vitaliją Glebavičienę, Paulavičiaus dukterį, kreiptis į IX forto muziejų. Ji sutiko ne tik papasakoti muziejininkams savo tėvo istoriją, bet ir papildyti muziejaus rinkinius tėvui po mirties įteiktu Žūvančiųjų gelbėjimo kryžiumi ir kitais vertingais eksponatais.

Kleopas Paulavičius gimė 1902 m. Kaune. Būdamas dvylikos pradėjo mokytis siuvėjo amato. 1923–1925 m. tarnavo Lietuvos kariuomenėje. Po kariuomenės grįžo prie siuvėjo darbo. Prasidėjus pirmajai sovietinei okupacijai, 1940 m., tapo vairuotoju ir dirbo šį darbą skirtingose vietose beveik visą likusį gyvenimą. 1941

m. į Lietuvą įžengus nacistinės Vokietijos kariams jis buvo Lietuvos žemės ūkio kooperatyvų sąjungos „Lietūkis“ vairuotojas. Čia dirbdamas nacistinės Vokietijos okupacijos metais tarnybiniu automobiliu padėjo iš Kauno geto gelbėti žydus, išvežti juos į Rūdininkų girią, kur buvo įsikūrę partizanų būriai „Mirtis okupantams“, „Pirmyn“ ir kiti. Tokia veikla buvo labai pavojinga, nes naciai numatė griežtas bausmes už bet kokią pagalbą žydams.

I-ojo pėstininkų Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino pulko kareiviai. Kleopas Paulavičius antras iš dešinės, 1923–1925 m. K. Paulavičiaus dukters Vitalijos Glebavičienės asmeninis archyvas

Kleopui Paulavičiui vairuojant automobilį, kuriame slėpėsi iš Kauno geto į partizanų būrius norintys patekti žydai, buvo surengta pasala. Sunku tiksliai pasakyti, kas juos išdavė. Vitalijos Glebavičienės atmintyje įstrigęs vardas – Domantas (Jomantas). Tačiau neaišku, ar tai vardas, ar – slapyvardis, taip pat nėra žinoma, koks jo santykis su šios istorijos veikėjais. Kleopas Paulavičius buvo suimtas. Iš pradžių uždarytas į A. Mickevičiaus gatvėje buvusį sunkių darbų kalėjimą, tardytas, o vėliau perkeltas į IX fortą. Iš miesto suimtieji buvo vežami sunkvežimiais, surištomis rankomis ir būtinai nuleistomis galvomis – taip bandyta

išvengti vietinių dėmesio. Anuomet Kaunas buvo gerokai mažesnis miestas. Žmonės pažinojo vieni kitus bent iš matymo. Tad, Kleopui Paulavičiui pakėlus galvą, žinia apie jį netrukus pasiekė artimuosius.

Forto pirmajame kiemelyje liepsnojo laužas. Nuteistųjų bylos ir dokumentai buvo sudeginami jų pačių akyse. Kleopą Paulavičių uždarė į trečią kamerą, kurioje šiuo metu yra ekspozicija, demonstruojanti, kaip nacistinės Vokietijos okupacijos metais (1941–1944 m.) atrodė kalėjimo kameros. Tačiau prieš patekdamas į kamerą Kleopas Paulavičius atpažino vieną iš fortą prižiūrėjusių nacių pareigūnų. Nepriklausomos Lietuvos metais Lichenšteinas buvo Kleopo Paulavičiaus brolio klasiokas ir geras draugas. Karo pradžioje jis išvyko į Vokietiją, iš kur grįžo į Kauną jau su antpečiais. Tada buvo paskirtas į IX fortą. Atpažinęs Kleopą Paulavičių Lichenšteinas norėjo jam padėti, tačiau sužinojęs, kuo „nusikalto“ pažįstamas, pasakė, jog nieko padaryti negali. Net pridūrė, kad lengviau būtų paleisti, jei jis būtų kitą žmogų nužudęs nei už pagalbą žydams. Šie žodžiai taikliai nusako antisemitizmo apsėstų okupantų politiką asmenų, bandžiusių padėti žydams, atžvilgiu. Neretai bandymas gelbėti kitus patiems gelbėtojams baigdavosi mirtimi.

Vitalija Glebavičienė atsimena tėvo pasakojimą apie įtampą, kurią jis jautė kalėdamas forte. Jei iš vakaro prie kalinio prieina dvasininkas ir klausia, ar šis nenorintis išpažinties atlikti – tai būdavo ženklas, kad šį žmogų kitą dieną sušaudys. Atėjo ir Kleopui Paulavičiui nuosprendžio diena. Jis su kitais buvo išvestas į lauką. Iš viso 12 žmonių: 6 suguldė veidais į žemę, o kitus nusivedė už kalniuko. Pasigirdo šūvių garsas. Tuomet vėl pasirodė Lichenšteinas ir paklausė, ar Paulavičius dar gyvas. Jam atsiliepus, vokiečiai leido eiti namo. Iš pradžių Kleopas Paulavičius sutriko. Negi šitaip iš jo šaipomasi? Gulinčiuosius prižiūrėjo nacių sargybiniai su šunimis. Jie sėdėjo ramiai, dalinosi *flečkute* (vartojo alkoholį). Ar jam einant jie nepaleis šunų? Visgi žmogaus noras gyventi buvo didesnis už baimę, tad jis pasiryžo eiti. Vos tik jis dingo sargybiniams iš akiračio,

iškart pasislėpė netoliese augusiuose rugiuose, kur išbuvo pusantros paros. Tai nutiko 1944 m. liepos 6 d.

Kadangi Kleopą Paulavičių, vežamą link IX forto, pastebėjo praeiviai, artimieji nujautė jo lemtį – laikė jį pasmerktu mirti. Tad jo sugrįžimas į namus buvo netikėtas, tarsi stebuklas. Tiesa, vėliau Lietuvą okupavę sovietai tokiais stebuklais mažai tikėjo. Kleopo Paulavičiaus išgyvenimas jiems sukėlė įtarimų, todėl dar kurį laiką jis buvo tampomas po institucijas, kad įtikintų okupantus nesantis nacių kolaborantas. Galiausiai Kleopą Paulavičių tardęs karininkas rusas pasamdė jį dirbti vairuotoju. *Laikomas arti* ilgainiui įgijo tuometinės valdžios pasitikėjimą. Pasitikėjimas juo taip išaugo, kad dirbdamas neretai regėdavo „grietinėls“ lėbavimus.

Kleopas Paulavičius pozuoja prie tarnybinio automobilio, Kaunas, XX a. 8 deš. Vitalijos Glebavičienės asmeninis archyvas

Kleopas Paulavičius nugyveno gražų amžių. Iki aštuoniasdešimties metų dirbo vairuotoju. Būdamas dvidešimto amžiaus pradžios džentelmenas, o dar ir

siuvėjas, visad ryšėjo kaklaraištį. Buvo šiltas, bendrauti linkęs žmogus, tad dažnai pelnydavo aplinkinių simpatijas. Neabejingas žmonėms. Rizikuodamas savo gyvybe gelbėjo kitus.

1984 m. Vytautui Damaševičiui režisuojant dokumentinį filmą apie IX fortą čia sugrįžo ir Kleopas Paulavičius, jis prisiminė dienas, kai vos neprarado gyvybės. Filmą saugomas Lietuvos centriniame valstybės archyve. 1993 m., sulaukęs devyniasdešimt vienu, mirė. Kauno žydų bendruomenės taryba išspausdino nekrologą, kuriame Kleopą Paulavičių vadino žydų tautos bičiuliu, gelbėtoju. 1995 m. Kleopui Paulavičiui po mirties įteiktas Žūvančiųjų gelbėjimo kryžius, kuris Lietuvos Respublikos prezidentūroje buvo perduotas Paulavičiaus žmonai Valerijai Paulavičienei.

Kleopas Paulavičius su žmona Valerija, Kaunas, 1978 m. gruodžio 6 d. Kai K. Paulavičiui po mirties buvo paskirtas Žūvančiųjų gelbėjimo kryžius 1995 m., jo atsiimti į LR Prezidentūrą vyko Valerija Paulavičienė. Vitalijos Glebavičienės asmeninis archyvas

Šiandien į daugelį klausimų nebeįmanoma atsakyti. Kiek žmonių Kleopui Paulavičiui pavyko išvežti iš Kauno geto? Kas jie buvo? Dokumentai buvo

sudeginti ir tik atsitiktinumas lėmė, kad žmogui, gelbėjusiam kitų gyvybes, gyvybę dovanojo vienas iš jo budelių. Taigi, netgi vienas žmogus, atsiradęs laiku ir vietoje, kardinaliai gali pakeisti kito žmogaus likimą.